

„A mindenséggel mérd magad!”

Lócsei Gabriella beszélgetése
Jelenits Istvánnal

■ Több mint fél évszázadon át tanított, magyaróráinak népe – tegnapi diákok, mai öregurak, középnemzedékünk tagjai – szinte minden élethelyzetre költői idézettel reagálnak napjainkban is. Jelenits Istvánt, a Corvin-lánccal kitüntetett, Széchenyi-díjas piarista szerzetest, teológust, magyar–hittan szakos tanárt a napjainkban is egyre formálódó Nemzeti alaptanterv árnyékában a magyartanítás általa megismert és elfogadott sajtóságairól, esélyeiről és távlatairól kérdezem.

Lócsei Gabriella: *Beszélgetésünk kezdetén arról faggatom a hazánk közoktatásában háromszáz éve meghatározó szerepet betöltő piarista rend tagját (1985 és 1995 között magyarországi tartományfőnökét), miként tudott verskedvelő embereket – mi több: két lábon járó idézetgyűjteményeket – formálni a növendékeiből?*

Jelenits István: Nem kínjukban tanulták meg ezek a fiúk a verseket, vagy, mert muszáj volt megtanulniuk, hanem, mert megszerették őket. Nem voltam erőszakos, követelő tanár, megnyerni akartam a gyerekeket annak, amit magam is szeretek. És ez többé-kevésbé sikerült. Talán nem is csak a tanórákon. Olyan időben tanítottam, amikor a világ eléggé mostoha volt. A háború után a fiataloknak nem volt sokszínű a környezetük. Legfeljebb a rádiót hallgathatták, ha hallgatták egyáltalán... Úgy próbáltunk rajtuk segíteni, hogy kirándulásokra vittük őket. Szünetidőben pedig táborozni. Az irodalmár ezekre az utakra elvitt magával egy-egy verseskötetet, és, amikor este a bográcásban főtt a vacsora, elővette, fölolvast belőle. A gyerekek meg egyik-másik verset megtanulták. Nem azért, hogy feleljenek belőle, hanem, mert tetszett nekik. Olyan különleges történelmi helyzetben éltünk, amikor ezek a versek éppen jókor jöttek.

Akik a lehető legkorszerűbb és leghasznosabb Nemzeti alaptantervet szeretnék megszerkeszteni, azt remélik, hogy ma is vállalható társadalmi értékeinket, a magyarság és az emberiség sorsát érintő legfontosabb kérdéseket – szolidaritás, erőszakmentesség, tolerancia, környezettuda-

tosság... – is lehet értelmezni a költészet, összességében: a magyar irodalom által.

Nem csak eszköznek kell látni a magyar irodalmat, amelynek a segítségével bizonyos dolgokra megtaníthatjuk a gyermekeket. A szó szeretetére kell megtanítani őket, a kimondás örömére. A marxizmus tekintette társadalmi hasznosság szempontjából felhasználható tantárgynak a magyar irodalmat... Aggodalommal nézem a világot. A tanári mesterséget is. Nem illetékes emberek döntenek a sorsáról. Olyanok, akiknek az életében az irodalom nem feltétlenül a megfelelő szerepet töltötte be, s most a saját értékrendjük szerint igyekeznek az irodalomoktatást hasznossá tenni. Kiöregedtem az iskolából, ám a mai világgal mégis kapcsolatba kerülök, sokat gondolkodom azon, miként tekintettek régen a tanárra s miként mostanában. Kosztolányi Dezső 1925-ben írt versében ezt olvasni: „Tanár az én apám, az emberek apja”.

Kosztolányi Dezső:

Tanár az én apám

*Tanár az én apám. Ha jár a vidéki
Városban, gyermekek köszöntik ősz fejét,
Kicsinyek és nagyok, régi tanítványok,
Elmúlt életükre emlékezve, lassan
leveszik kalapjuk. Mint az alvajárók,
kik másfelé néznek. Hentesek, ügyvédek,
írnokok, katonák s olykor egy országos
képviselő is. Mert nagy az én családom.
Nagy az én családom. Kelettől nyugatig.
Nyugattól keletig. Nagy a mi családuink.
Mikor velem megyek, fogva öreg karját,
Vezetve az úton, a szívem kitégűl
S szívek közt énekel elhagyott szívem.
Az én édesapám az emberek apja
S én az embereknek testvére vagyok.*

A kommunista világban, amelyben én felnőttem emberré lettem, a tanároknak azt a nemzedékét, amelyiket nem lehetett „megszelídíteni”, a párt szolgálatába állítani, elbocsátották. Helyettük azokból a valamilyen módon nyilván tehetséges fiatalokból képeztek tanárokat, akik gyorstalpalós érettségijük után szereztek egyetemi diplomát. Magyartanárként azt az irodalomszemléletet ismerték meg, amely szerint az irodalom az osztályharc eszköze. Azóta, természetesen, változott a világ. És most megint azt nézzük, hogy hasznossági rendszereinkben hol a helye a magyar irodalomnak. Megvallom, azt is aggódva látom – lehet, hogy a világban is így van, nem tudom, a világot nem ismerem, csak a saját környezetünket –, hogy a tanításban a művészeti oktatás szinte csak az irodalomoktatásra szorítkozik. A zenével, képzőművészettel alig foglalkozik az iskola. Az irodalomoktatás is csak egy tantárgy a sok közül, olykor még ma is a történelemoktatásnak alárendelve. Mintha még ma is azt szeretnénk a diákoknak megmutatni, hogy bizonyos korszakokban milyen történelmi szerepe volt az irodalomnak. Attól tartok, hogy a tanterv megalkotói a természettudományok oktatásának sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint az irodalomoktatásnak, noha szerintem a természettudományok elmélyült, szakszerű és – ahogyan mondani szokás – naprakész megismerése a jövő mérnökeinek való. Az irodalom megismerése viszont nem pusztán az irodalmárok ügye, hanem minden gondolkodó emberé. A matematikus, ha tudományába belemélyed, az élet számos gondjáról, ostobaságáról és szépségéről megfeledkezik. Ám abban, hogy éljen, emberi kapcsolataiban helytálljon feleségként, anyaként, férjként, apaként, hogy szépen fogadja az öregedést, a művé-

Téli túra

szetek segítik! S a szakmáját is magyar nyelven műveli. A nyelv használatát viszont az irodalomórakon sajátíthatja el! Az irodalom egyetemes tantárgy! Minden ember számára nélkülözhetetlen! Matematikát csak a majdani matematikusoknak kell hetente minden más tantárgynál magasabb óraszámban tanítani! A többieknek kevesebb is elég belőle. Akiknek a saját szakmájukban szükségük lesz rá, mindent megtanulhatnak majd az egyetemen. Az irodalomra azonban mindenkinek szüksége van, mindenkivel előfordul, hogy szomorú lesz vagy boldog, önmagával meg kell küzdenie és a másik emberrel szót kell váltania! Esetleg ebben valamit segít a lélektan is, az igazi mélységek közelébe azonban szakmai absztrakciókkal eljutni aligha lehet! A valóság megfigyelésével, ámuló újraköltésével foglalkozó művészettel sokkal inkább! Milyen jó volna visszatalálni ahhoz, hogy az iskola ne a szakképzés előkészítője legyen, hanem – mint valaha – elsősorban emberségre segítsen!

Visszatalálni? Vajon kik segíthetnének ebben?

Olyan tanárok, akiket nem szakmunkásokként kezelnek, akik nem agyonhajszolva tanítanak... Akikről mindenki tudja, hogy nemcsak akkor dolgoznak, amikor a tanteremben vannak, hanem akkor is, amikor otthon olvasnak, zenét hallgatnak, diákjaikkal együtt töltik a szabadidejüket. Ne felejtjük el: ma a legtöbb családban mindkét szülő kereső munkát végez. Nincs módja arra, hogy a gyermekét a szabadidejében elkísérje...

Mindeközben főleg arról vitatkoznak a véleménykülönbségek bajnokai, hogy ki kerüljön bele a Nemzeti alaptantervbe s ki maradjon ki belőle...

Nekem is úgy tűnik, nagyon vitatható szempontok szerint döntenek arról, hogy ki kerüljön a tantervbe, ki nem. Mint a marxizmus idején. Nem ugyanazon szempontok szerint, de ugyanolyan szűkösködőn. Ha gondolkodó emberekre bízunk a tanítást, nem valami könnyen ledarálható programnak kell azt tekintenünk. Hallom például, hogy Esterházy Pétert kihagyják az irodalomtanításból. Mindenre lehet érveket felhozni, de ellenérveket is. Esterházyt bizonyára botránkoztatóan szabadszájának látják. Az irodalomórán azonban nemcsak annak szabad előkerülnie, ami példaértékű, az is szóba jöhet, ami az emberi gondolkodásban kétségként, kínzó motívumként megjelenik. Esterházy botránkoztató szövegeiben kínok villannak elő.

Egyetemi hallgatók, budapesti bölcsészek jó ideje azt nehezményezik, hogy Ady Endre verseskötetét senki nem látjegyzeteli. Hogy is olvashatnák Ady költeményeit – panaszzalják –, ha már a címükben (a példa: Héja-nász az avaron) ismeretlen kifejezéseket találni? Mi az, hogy héja? S mit jelent az avar?

Lehet, hogy a pesti gyerek valóban nem tudja, mi az, hogy avar, mi az, hogy héja. *Balassi Bálintot* is lábjegyzetelni kell, és azért Balassi mégis örök értékű költő marad... Ha lábjegyzetelni kell, hát lábjegyzeteljünk, de, ha a lábjegyzeten túljutottunk, akkor megcsodálhatjuk azt, amihez a lábjegyzet segítségével eljutottunk. Nem a lábjegyzetet kell megtanulni, segítségével jobban megértjük a verset. Ha a költészetet meg akarom szólaltatni, alázatosan és könnyedén meg kell világítanom azt, ami a gyerek számára nem magától értetődő. Ha hosszabb tanári gyakorlattal rendelkező ember írja a tankönyvet, az figyel arra, hogy a fiatalok más világban élnek, mozognak otthonosan, mint szülei, nagyszülei éltek. József Attila nagyszerű versét sem érti meg egy mai gyerek, mert nem tudja, miért igyekszik a padlásra a „mama”, egyáltalán kiféle ember a mosónő. Némi magyarázatra van szüksége, akárcsak egy-egy Ady vershez. Ma a mosónő sokak számára éppoly érthetetlen szó, mint a héja vagy az avar. A baj csak az, hogy a modern irodalomtudományban otthonos, fiatal szakemberek, akik a tankönyveket írják, nem a gyerek eszével gondolkodnak.

A Nemzeti alaptanterv a magyar nyelv és irodalom oktatásában komoly szerepet szán az internetnek, a számítógépnek... Magyarán szólva: a modern technikának, amelyről Jelenits István már több mint egy évtizede azt nyilatkozta, „ha a technika uralkodik felettünk... az nemcsak az emberi kapcsolatokat, de a világ jövője szempontjából is veszélyes... a gépek társtalanná teszik az embert, személytelessé az életet.”

Azon kéne lennünk, hogy azokat, akik számítógéppel dolgoznak, meggyőzzük arról, hogy a számítógép nem arra való, hogy a tapasztalást helyettesítse. Arra jó, hogy bizonyos ismereteket felidézzünk és egymással kapcsolatba hozzunk. De arra nem, hogy a valósággal való tényleges érintkezésünket fölöslegessé tegye vagy akár helyettesítse. A verseket közvetlen közletről kell megcsodálni. A regényeket sem lehet gépiesen, kapkodva olvasni, tartalmi kivonatok alapján tanulmányozni. Lehet rajongva, mohón olvasni, könyvünket átlapozni, álmodni olvasmányainkról, sétálni velük... Nem lehet a művel való természetes érintkezéstől szabaddá válni. Együtt kell élni vele. Nem sokra megy, aki számítógépes ismeretekkel igyekszik világosságot vinni a műalkotás elgondolkodtató csodái közé. Milyen villámütéshez mérhető egy-egy költői kép: „csüggtem ajkán... szótlanúl... / mint gyümölcs a fán.”

A Nemzeti alaptanterv – úgy tűnik – feladja az irodalomtörténet mentén haladó oktatási rendet, tematikus csoportosításba rendezi a magyar irodalmat.

Az irodalomtörténet túlhangsúlyozása a marxizmusnak volt köszönhető. A történelemtanítással párhuzamosan próbálták adagolni az irodalomtörténetet, de a történelemtanítással nem lehetett olyan gyorsan haladni, mint az irodalomoktatással; a történelemnek vannak olyan szakaszai, amelyekhez nem társul irodalom. Az irodalomtanárnak meg kellett várnia, míg történelemórán elérkeztek ahhoz a korhoz, amelybe ő magyarórán a mondandóját beleilleszthette. Régebben – például az én gyerekkoromban – csak a nyolcosztályos gimnázium utolsó vagy utolsó két évében tanítottak irodalomtörténetet. Az irodalomtörténeti kezdetekkel – például a homéroszi eposzokkal – akkor ismerkedtünk, amikor Arany Jánosról tanultunk. Nem rossz, ha tematikus csoportosításban tanítjuk az irodalmat, egymás mellett jól megférnek a különböző korokból való alkotások. Például jó, ha a gyermek együtt őriz a családról szóló antik és modern irodalmi szemelvényeket. Nem kell az adott koroknak a teljes történelmét ismerni ahhoz, hogy egy ókori szerző verse és, mondjuk, Petőfi költeménye egymás mellé kerüljön! Később azután – miként az én boldogult úrfi koromban, a nyolcosztályos gimnázium utolsó vagy utolsó két évében – el lehet rendezni ezeket a lazább kapcsolatrendszerben megismert irodalmi alkotásokat, az irodalomtörténet menetébe lehet rendezni a korábbi tanórákon összegyűjtött ismereteket, olvasmányemlékeket. Absztrakt ideológiák mentén vezetett oktatási rendszerekben mindez természetesen nehezen megvalósítható. A tanulás is könnyebb volna, ha ezt bölcsen, megfontoltan, kapkodástól mentesen ki lehetne kísérletezni. A tanár számára is megbízható s mégis lazábban kezelhető tantervek kellenének, más a

Nyári túra

gimnáziumi tanulóknak, más a szakmunkásképzők növendékeinek...

Az 1991-ben, Gödön alapított Piarista Szakközépiskola magyartanára ezt valószínűleg mindenkinél jobban tudja, hisz' tapasztalta...

Ha jól tudom, ma a szakmunkásképzőben is szinte ugyanazokat a tanmeneteket teszik kötelezővé, mint a gimnáziumokban, legfeljebb csak a heti óraszám tekintetében különbözik a gimnáziumi és a szakiskolai magyartanítás. Jobb volna, ha a szakmunkásképzőben olyan irodalmi művekkel foglalkozhatna többen a tanár, amelyek az ott tanuló fiataloknak a mesterségét, tapasztalatvilágát érinti, az ő szívüknek kedves. Tapasztalatból tudom, milyen nehéz a szakmunkásképző növendékeit magyarárnak szóra bírni. Ugyanakkor azt is megélhettem közöttük, hogy néha mégis megrendülten fogadtak egy-egy verset vagy elbeszélést. Néha akkor is, ha nem számukra ismerős képi világba vezette őket. Legemlékezetesebb vállalkozásom az volt, hogy az egyik osztályban több órán át foglalkoztam Kafka *Átváltozás* című elbeszéléssel. Mindenki figyelt és hozzászólt, néha még a lélegzetem is elállt.

Az úgynevezett kötelező olvasmányokkal is nehéz a helyzet, van, aki fogcsikorgatva fog hozzá az olvasásukhoz, majd rájön – lehet, hogy csak évek múlva –, hogy érdemes volt mégis megismerkedni velük. Törhetjük a fejünket, hogy az *Egri csillagok*at miért tartják unalmasnak a mai tizenévesek, és vajon nem tudnánk-e játékosan, ügyesen mégis megnyerni a figyelmüket Gárdonyi számára. Jókai Mór műveit kiváló kollégáim közül oly sokan számúznék az oktatásból. Nem lehet, hogy rosszul közelítjük meg őket? Hogy tényleg nehezen megközelíthetővé válnak bizonyos alkotások, de némi leleménnyel mégis életre kelthetjük őket? Szerintem Jókai Mórnak remek lapjai vannak, szuggesztív jelenetei, feledhetetlen tájrajzai. Azokat kellene a fiatalok kezébe adni, nem a kétkötetes, nagy műveit. Aki ezeket megszereti, később, érett fővel egy-egy regényt is szívesen elolvas tőle. Kötelező olvasmány vagy sem, bizonyos irodalmi műveket érdemes megszerettetni a diákjainkkal, hogy elvigyék magukkal és, amikor eljön az ideje, rátalálhassanak. Mindeközben a kötelezővé tett irodalmi alkotásokhoz csatolt értéktételekről sem feledkezhetünk meg. Tapasztalatom szerint a diákok azokat a „kiegészítőket” mindig megjegyezték, amelyek a tárgyalt művek szakmai értékelésére vonatkoztak: ezt a kritikusok többre becsülik, azt viszont fáradtabbnak, sablonosabbnak ítélik... Olykor egy-egy közkedvelt író áldozata lesz valami múltó divatnak. „Rosszul szolgál, aki kiszolgál.” Honnan van az

igazán nagy írók örökkévalósága? Hogy századok múlva is megragadó, élő az, amit megírtak? S hogy egy-egy, az iskolában talán nehéz szívvel elemzett vers, regényrészlet évekkel később, felnőtt korunkban eleven erővel magához emel...

Vajon mi volna a társadalmi feltétele annak, hogy ez az ideális oktatási összkép mielőbb megvalósulhasson?

Ha a tanárok anyagi biztonságban, szakmailag megbecsülve dolgozhatnak, ha szabadságukkal kellő felelősségtudattal élhetnének, élnének. Emberi méltóságuktól, személyes felelősségtudatuktól semmilyen körülmények között nem fosztanak meg őket...

Akkor tanított, amikor a világ tiltásokkal volt tele, mégis eredményesen és boldogan oktatott. Nevelt is...

Szerencsés helyzetben voltam: piarista voltam. Másfajta körülmények közt taníthattunk, mint azok, akik a hatalmi gépezetnek közvetlenül és teljesen kiszolgáltatva tevékenykedtek. Említettem már, mi még gyakran elmentünk a diákjainkkal kirándulni; amikor a Dunán ereszkedtünk lefelé, elővettük Babits Mihály kötetét, mondjuk, a *Jónás könyvét* olvastam föl nekik. Másként hallgatták, mintha egy iskolai órán került volna eléjük... Az egyházi iskolák életében megőrizhettünk valamicskét a szabadságból. Büszkén hirdethettük, József Attilát idézve: „A mindenséggel mérd magad!”

És bátran élhették az Ars Poetica következő sorait: „Szi-szegve se szolgálok aljas, / nyomorító hatalmakat.”